

RIEDER Gábor

BONCTAN AZ ANDRÁSSY ÚTON

A művészeti anatómia egyszerre több és kevesebb, mint az orvosi bonctan. A művészek nem sokat vacakolnak az olyan kulcsfontosságú szervekkel, mint a máj vagy a gyomor, míg a doktorokat nem izgatja a látvány mélyszerkezetének megfejtése.

A Magyar Képzőművészeti Egyetem anatómiai tanszékén jártunk.

A szűk szertár olyan, mint egy Wunderkammerbe öntött osszárium. Az üvegajtós szekrényben egymásra halmozva csorba koponya és lábszárcsont, mellette kecskeszarv, a húszas évek helyszínelőinek kiöntött hullaportréi, fakeretbe illesztett pajzsos rák (egy élő őskövület), nyerítő ló gipszfeje, fekete csapokkal megformázott lócsontváz, műanyag medencecsont, szobor oroszlán, macskaváz, a falakon az elődök olajportréi,

a polcok alján pedig régi tanítványok akt-rajzai. Az anatómia tanszék a titkok kamrája, borzongató, ódon kellékei miatt felér egy alapos időutazással. A sötétre mázolt hajópadlós teremben folyamatosan órák zajlanak, kiégett szemű modellek állnak meztelenül a rajzbakokon görnyedő hallgatók előtt nap mint nap, míg körös-körül bő százéves múlttól regélő félig, illetve egészen halott tárgyak sorakoznak. Például a jó

két méter magas, paravánszerű fehér fatáblák, amiken csak a piszokfoltok árulkodnak a funkcióról, az egész alakos krétarajzokról. A diákok évtizedekig fekete alapra dolgoztak fehér krétával, azaz inverz árnyékokkal, de a hetvenes években győzött a józan ész és a vetítőgép: a táblákat átfestették fehérre, hogy jobban hasonlítson a papír alapra. Egy faliszekrény ajtajait kitarva századfordulós német akadémiai segédesszközökre bukka-

nunk, tengelyük mentén megforgatható, izomrostokig megnyúzott kezek és lábak festett gipszmintáira. Ezeket a kicsorbult ujjú szemléltető modelleket ma már ritkán veszik elő, akárcsak a kerek talpazaton gurítható monumentális lócsontvázat, amit még a hazai anatómiaoktatás úttörője, Székely Bertalan szerzett be.

A tradíciónak itt különös szerepe van, hiszen a Magyar Képzőművészeti Egyetem kitüntetett helyen foglalkozik az anatómia-oktatással. Kőnig Frigyes rektornak szívügye a téma, maga is komoly kutatásokat végzett – a rá jellemző pictor doctusi alaposítással – a tárgykorban, a modellbábuk táncoltatásától a régészeti arckonstruksióig. A három terület felölő Művészeti Anatómia, Rajzi és Geometria Tanszék nevet viselő részleg a vizuális oktatás ábécéjét tanítja. Nem nyűg és fásult kreditkitöltés, hanem – legalábbis a tanárok szerint – a képi analízis tudományának alapja. Itt nem a bőrfelszínig látó fotografikus látás leképezését oktatják, hanem a struktúra-érzékeny elemzői szemléletmódot. Ezért kell minden egyes csigolya vagy porc szerkeze-

tét és működését külön-külön megtanulni, hogy abból logikusan fel lehessen építeni az emberi testet két dimenzióban is. Ez a fajta szaktudás és vizuális gondolkodásmód már csak a kelet-európai akadémiaikon őrződött meg. A hatvanas évek óta zajló intézményi reform már rég kisöpörte az ilyen régiségeket a nyugati főiskolákról, nincsenek izomrostig szállásított gipszminták, fémszállakkal rögzített, szétrobbantott koponyák, még csak alakrajz is alig. A valamikori NDK határvonalán túlról érkező mai ösztöndíjas diákok egzotikus borzongással lelkesednek a magyar anatómiai tanszék iránt, hiszen otthon kreatív élményrajzolást, konceptuális gyakorlatokat és médiahasználatot tanulnak. A pesti anatómia tanszék számukra valóságos időkapuzula. A Képzőművészeti Egyetemnek viszont ez a múlt becses szelete, amit kitartóan őriz, sőt ápol és művel, büszke rá, neves szellemi őseivel egyetemben.

A bonctan úttörője

Azért túlzásokba se kell esni: az anatómia tanszékénél sem konzerválódott minden!

Székely Bertalan idejében még istálló is volt az Andrássy úti épület alagsorában, ahol a buzgó diákokat élő állatok várták tanulmányozásra. Hiszen a lovas szobor mégiscsak a reprezentatív megrendelések csúcsa volt akkoriban, így nem ártott tisztában lenni a szükséges tudnivalókkal. Nem véletlen emlegetjük Székely Bertalan, ő található a pesti anatómiai tanszék történetének első lapján. Egyrésztől mint müncheni iskolázottságú, ízig-vérig akadémikus mester, aki Karl Piloty osztályában elsajátította a historizáló készségek csinját-bínját, aláfestést, modellálást, kosztümöket és csontvázakat. De Székely történeti piktornál és lépcsőházi allegória-festőnél sokkal több volt: komoly bölcsességgel rendelkező anatómus, aki – többek között az emberi és állati mozgás fázisait fotózó Eadweard J. Muybridge-től tanulva – kísérletezett a ló izomzatát bemutató zootróp szalagokkal is. Pici fekete árnyékllovak galoppoznak lépésről lépésre a tekercsképeken – akár Bauhaus házi feladatnak is vélhetnénk, pedig a 19. században készültek.

© Fő: Bójár Sándor, Magyar Távirati Iroda

Barcsay Jenő korrigál (Forrás: Magyar Képzőművészeti Egyetem, Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény)

© Magyar Képzőművészeti Egyetem

Férfiaktól festő férfi hallgatók 1900 körül, fénykép, albumin (Forrás: Az Orsz. Magy. Kir. Mintarajziskola és Rajztanárképző fényképalbuma, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény)

©Magyar Képzőművészeti Egyetem, fotó: Albert Ádám

©Magyar Képzőművészeti Egyetem, fotó: Albert Ádám

Az anatómiai szertár, előtérben különböző korokból származó emberi csontvázak, a háttérben csontokat őrző szekrény, tejetén Székely Bertalan demonstrációs drótfeljei és lóstruktúrái

Koponyák és állatcsontvázak az anatómiai szertárból

A megbecsült „történelmi festész”-t Keleti Gusztáv nevezte ki 1871-ben az akkor még Míntarajziskolának nevezett intézmény festészeti tanszakának az élére.² Kezdetben alakrajzot, festészetet és alakrajzi kompozíciót tanított, majd 1876-tól negyed évszázadon át festészeti bonctant. Ez utóbbi poszt nem véletlenül jutott neki, Székely maga szorgalmazta, hogy az anatómiát ne orvos-professzorok oktassák. A többi reformjavaslata csak pár évtizedes késéssel szüremkedett át az iskolai gyakorlatba, az alakrajz-órák számát például már csak igazgatóként, élete vége felé tudta megemlíteni. Addig is teletömte az akadémiát a reneszánsz óta népszerű demonstrációs kellékekkel: mintalappal, gipszfigurákkal és csontvázakkal. Ezekből jó néhány mind a mai napig megvan, például a fekete csuklóból összerakott asztali „lőváz”, amit a diákok a saját képi kompozícióikhoz igazíthattak, vagy a modern szobornak ható, fémdrótokból és hálóból összebarkácsolt emberi fejek, amik eredetileg a geometriai síkokat demonstrálták. Székely Bertalan, jó pozitívista művészként precízen elemezte tantárgyát, majd 1881-ben papírra vetette a *Festészeti bonctan* című opuszt. Hiszen a végső cél-

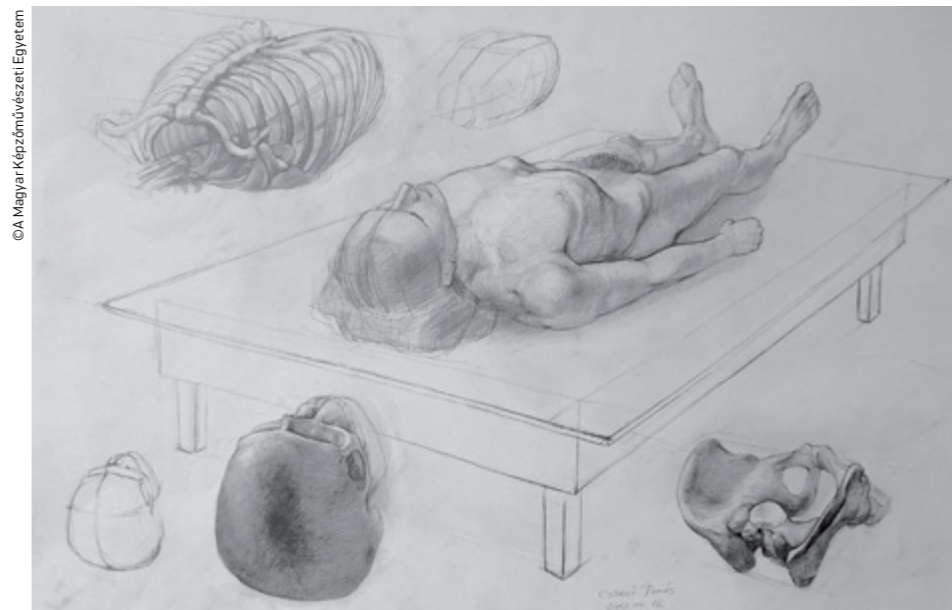
hoz, a mozgás ábrázolásához – ahogy írja – ismerni kell „a test szilárd vázát képező csontszervezetet, a mozgató szerveket, valamint az alakban lejátszódó formaváltozás okait.”³ Az első magyar nyelvű képzőművészeti anatómiai tankönyvből művészek nemzedékei tanultak.

Székely később különösen a loábrázolás rejtélyeiben mélyedt el, nemcsak azért, mert minden jó akadémikus festőnek ismernie kell a négy lábú mozgását, hanem mert esetükben nem nehezítik a megfigyelést mesterként, emberi manírok. Pedagógiai munkásságának is köszönhetően halála után valóságos kultusza alakult ki, egyik rajongója egyenesen „bölcész-festész”-nek nevezte⁴, az akadémia későbbi igazgatója, Lyka Károly is sokra becsülte – de ettől függetlenül az anatómiai oktatás fél évszázadra háttérbe szorult az oktatói gyakorlatban. A stafétát egy bizonyos dr. Tellyesniczky Kálmán orvosprofesszor vette át, aki természettudományos egzaktsággal próbálta meg körülírni a szépség anatómiai kritériumait. Ez eredményezett pár szükségszerű mellélövés: Botticellit például nem állhatta, aránytalan fejmérete miatt. Székely Bertalan után – emlékezett vissza a tanszék egy

későbbi tanára, Patay László – „az anatómia szinte fél évszázadig csak jelentéktelen tárgyként vegetált, ahogy egész Európában is. Szükségesnek tartották ugyan, de melleslegnek, nem ismerték el a jelentőségét.”⁵

Egy sorsszerű véletlen

Az anatómiaoktatás a véletlenek furcsa összjátékaként került ismét előtérbe az ötvenes években. Ekkor a szovjet szocreál precíz, keményceruzával megrajzolt naturalizmusát tűzték ideálként a tanulók elé a főiskolán. Az egyik fő hagyományforrást a szentpétervári neoklasszicista akadémizmus jelentette, ami furcsa csavarok után élt tovább a sztálinista szocialista realizmus kebelén. De ennél volt egy sokkal fontosabb helyi értékű tényező: Barcsay Jenő. A hosszú szakállas, különc festőművészt 1945 után hívták meg a főiskola formálódó új tanári karába. Szerény hangú visszaemlékezése szerint Krocsák Emil rektor dobta be a nevét egy ötletelés során, a már ott tanító Szőnyi helyeselte, így kerülhetett az anatómia tanszékre.⁶ Festőosztályt azért nem bíztak rá, mert se túl ismert, se túl karizmatikus nem volt (gondoljunk csak az olyan domináns kollégáira, mint Pátzay vagy Bernáth!),

Csörgő Tamás hallgató anatómiai tanulmányrajza, 2012, ceruza, papír, 50×70 cm

de a nem sokra tartott anatómiához épp megfelelt. A sokat nélkülöző Barcsay megörült az új feladatnak, bár korábban csak inasiskolában tanított, például könyvvitelt, amihez alig konyított, ráadásul a művészi bonctan se volt az erőssége, hiszen diák korában messziről elkerülte az előadásokat. Alapos és lelkiismeretes művészként viszont – túl a negyedik X-en – nekiveselkedett az új kihívásnak, újságpapírba csomagolva lopta haza a csontokat a főiskoláról, beszerelte a vonatkozó orvosi szakirodalmat, nekiállt otthon, rajzolt és rajzolt, kérelhetetlen következetességgel. Életírása szerint ekkor tanult meg igazán rajzolni.

Kollégái néha gúnyolták is hozzá nem érés miatt, egész addig, míg egy prominens minisztériumi kultúrfelelős, Mihályfi Ernő fel nem kérte egy új anatómiai kötet megírására 1953-ban. Barcsay összeszedte nyolc év megfeszített otthoni robotolásának eredményét, egy szentendrei éjszaka leforgása alatt összerakta vázlataiból a könyv tervezetét, majd elővette a szocreál kötelező eszközt, a tühegyes kemény grafitceruzát és elkezdett dolgozni a márványszerűn sima csontpapírokon. Amint elkészült az egységes anyaggal, jelentkezett – a legendás műgyűjteménnyel rendelkező, biztos ízlésű – Mihályfinál, akinek leesett az álla. Barcsay visszaemlékezése szerint: „telefonált még egy-két munkatársának, kézről kézre adták a rajzaimat. Kérdegették, hogyan tettem szert ilyen rajztudásra? Engem formalistának tekintettek akkor, és ez bizony nagy bűn volt.”⁷ Ettől kezdve nem tekintették többé gyanús formalistának, a Művelt Nép által kiadott könyvből

nagy szenzáció lett, 1954-ben megkapta érte a Kossuth-díjat is. (A vele járó 20 000 forintból – ez is jellemző adalék – vett egy tucat Mednyánszky-képet.) Barcsay sztár lett, ráadásul olyan sztár, akit nem feledtek el a szocreál után sem, hiszen anatómiai tankönyve rendszeremleges világhírnevet szavatolt a számára. A *Művészeti anatómia* azóta is alapműnek számít, folyamatosan újranyomják, nem csak magyar nyelven.

A vaskos atlasz igazi művészeti kézikönyv, nem sok köze van az orvosi bonctanhoz. Barcsay geometrikus idomok segítségével elemezte a csontok kapcsolódási pontjait, ugyanazzal a szerkezet-kereső elhivatottsággal kutatta a látvány mélyén a struktúrát, ahogy festészetének legjobbjain, a vaskos kontúrokkal meghúzott műtermi csendéleteken. A bevezetőben is hangsúlyozta, hogy nem használt fényképet (annál több klasszikus német szakkönyvet), hiszen neki „értelmes” látásra volt szüksége, a test egészének összefüggésrendszerére és a lényegtelen, esetleges részletek elhagyására. Csak egy helyen esett ki az absztraháló analitikus szerepből, amikor a női mell tanulmányozva izomkolosszusokat rajzolt pici almácska-keblekkel. (Nem lehet véletlen, hogy a művészettörténész reflexek annak a Michelangelónak a női monstriumait juttatják az eszünkbe, akit szintén nem fűztek gyengéd szálak a gyengébbik nemhez.) Az asszonyok robusztus teste és picassósan klasszicizáló arca pedig a hatvanas évekbeli, állami megrendelésre készült, monumentális művek munkásideálját előlegezik meg, amit mozaik formájában maga Barcsay is jó párszor elis-

Barcsay Jenő *Művészeti anatómiáját* ma a Corvina Kiadó adja ki

mételt. A kötet legvégén növendékei vizsgarajzai láthatók, köztük azok a már említett, fekete táblára fehér krétával felvitt, tevő-vevő aktok, amelyeket a diákoknak fejből kellett felrajzolniuk. Az izgó-mozgó, csupaizom férfialakok felett olyan szignók olvashatók, mint a Barcsay tanszékét átvevő Patay vagy az ötvenes évek közepén diplomázó Kondor. Nyenyő bácsi – hiszen mindenki így emlegette – gazdag örökséget hagyott utódaira.

×

1 Külön köszönet illeti – az egyetem rektora, Könyig Frigyes mellett – a tanszék két oktatóját, Albert Ádámot és Csordás Zoltán Imrét, akik lehetővé tették a szerző számára a helyszíni terepszemlét, sokat mesélve az anatómiaoktatás történetéről és aktuális programjáról.

2 A legfrissebb katalógus a témában: Székely Bertalan (1835–1910) kiállítása. Konceptió: Bakos Zsuzsanna. Magyar Nemzeti Galéria, 1999. (Különösképp: 304–308. o.)

3 *Festészeti bonctan*. Á. Székely Bertalan történelmi festész és tanár előadásai nyomán közli Ruby Miroszláv tanárjelölt. Kiadja a rajztanárképzési társaskör, Budapest, 1881, 5–6. o.

4 Székely Bertalan (1835–1910) kiállítása. i. m. 321. o.

5 Barcsay iskolájában. *Anatómia és térábrázolás a Magyar Képzőművészeti Főiskolán*. Budapest, 1989

6 Barcsay Jenő: *Munkám, sorsom, emlékeim*. Magyar Képzőművészeti Főiskola, Budapest, 2000, 139. o.

7 Uo. 157. o.

**A cikk megszületését
a B. Braun támogatta**

B|BRAUN
SHARING EXPERTISE